

ILUSTRACIÓN: *Irreverente século XX*

AUTOR: A. T.

Palabras Secretas de Ana Lois

Ana Acuña Trabazo

[Recibido, 7 marzo 2017; aceptado, 7 abril 2017]

<http://dx.doi.org/10.15304/bgl.50.3982>

Cando se fala do traballo as mulleres¹, non se pode esquecer o coidado da saúde. En efecto, as tarefas que teñen que ver coas necesidades afectivas e co mantemento da vida son realizadas principalmente polo colectivo feminino e carecen de recoñecemento social e de estudo. Unha excepción é o proxecto documental da xornalista Ana Lois, denominado *Palabras Secretas*, e que recupera a medicina tradicional galega. Segundo se nos indica na web <http://palabrasecretas.com/>

5

Palabras Secretas é un proxecto de moitos. De todos aqueles que saben e queren compartir, das mulleres e dos homes que contan historias, dos que gardan a memoria dos seus pais e dos seus avós, dos que se senten orgullosos da súa tradición. (...) Este proxecto sae adiante grazas á boa vontade de homes e mulleres que teñen os pés moi chantados na terra. Tamén grazas ó esforzo e ó ánimo de persoas que me rodean e que me axudan coas cuestións técnicas.

A cantidade de gravacións publicadas, visibles na web e en dous documentais editados en 2014 e 2015, comprende máis de 30. Con todo, o material inédito duplica esta cifra. Segundo nos informou Ana Lois, o proceso de recollida é lento, pero tamén o de publicación por mor dos gastos que implica. *Palabras Secretas* é un proxecto sen orzamento, que se grava no tempo libre e cos aforros da directora. Non obstante, dende o seu comezo, tivo dúas ache-

---

¹ Esta colaboración foi elaborada no marco do proxecto de investigación “Eco-ficcións: Discursos emerxentes sobre muller e natureza en Galicia e Irlanda” (Ministerio de Economía y Competitividad-FEDER: FEM2015-66937-P Excelencia 2015).

gas económicas que lle deron un gran pulo. Trátase de dúas recollidas en Tomeza e Salcedo encargadas e financiadas polo Concello de Pontevedra. O resto do material vaise distribuindo paseniñamente para poder atender os gastos de tradución e posprodución de imaxe e son.

Interésanos especialmente o proxecto documental *Palabras Secretas* porque amosa a feminización do coidado (debido aos roles socialmente asignados a mulleres e homes) e como a natureza, as crenzas e os cultos milenarios se manteñen grazas ás mulleres. Por tanto, os documentos elaborados por Ana Lois certifican que o coidado da saúde a través de diversas prácticas (rezos, plantas, masaxes...) son tarefas que foron desempeñadas tradicionalmente por mulleres (aínda que non só por elas)².

En palabras da creadora Ana Lois para o xornal dixital *Sermos Galiza* “A muller foi e continúa a ser o eixo da familia de aí que sexan elas as principais protagonistas de Palabras secretas” (Rodil 2014). Eran as mulleres as que se ocupaban “da saúde da familia, dos fillos, e dos vellos” (Rodil 2014). A súa propia bisavoa recollía as herbas na lúa mingunte de agosto, cando comezaban a secar, para ter medicinas todo o ano. Esta sabedoría tamén se transmitía entre as mulleres, a pesar de que

as bendicións, os rituais, son reflexo dunha cultura profundamente machista que reserva todo o negativo para o feminino e todo o positivo para o masculino (...). Pero tamén é certo que o “oficio” de sandadora sitúa a muller tradicional nunha situación de poder: ten coñecemento, é intermediaria co alén, ten poder, pode curarnos ou enfermarnos é respectada no seu papel. Na cultura tradicional a muller bendice e a súa bendición ten tanto poder coma a do home, mesmo se este é cura. (Lois 2016: 30).

O método de recolla resulta adecuado e atractivo, pois Ana Lois recompilou prácticas de medicina tradicional nas aldeas indo casa por casa e co obxectivo, exposto no diario electrónico *Galicia Confidencial*, de “dignificación desas persoas que durante anos conservaron a nosa cultura” (GC Tendencias 2014). A autora tiña claro que coa morte desas persoas “eses coñecementos

---

² Grazas á recompilación de documentarios sobre mulleres galegas elaborado pola cooperativa MaOs Innovación Social coñecemos outro traballo que mostra este protagonismo feminino, ademais do de Ana Lois. Aínda que non é o obxecto desta colaboración, para saber máis da relación entre cinema e muller en Galicia recomendamos a consulta do proxecto “Cinema e Muller” da Deputación de Pontevedra (2016) e da reportaxe de Monse Dopico (2015).

ían desaparecer para sempre” por iso pensou, e así o manifestou no portal Cultura Galega, “en os gravar só para os conservar” (Cultura Galega 2014). As mulleres das aldeas galegas entrevistadas por Ana Lois, como as das comunidades indíxenas de Georgina Aimé Tapia González (2015), ven ameazada a supervivencia mesma das comunidades tradicionais ás que pertencen.

As fontes orais e as historias de vida permiten descubrir, por unha parte, os saberes das mulleres que falan da súa relación especial coa terra e coa natureza e, por outra parte, descubrir un espazo de autonomía para elas³. Para esta colaboración, a autora de *Palabras Secretas* seleccionou tres documentos audiovisuais protagonizados por mulleres e con subtítulos en galego e en inglés. Dous foron gravados nos Ancares en 2011 (“Bantieiros” e “Curar o entocado”) e o terceiro en Salcedo en 2015 (“A gorra e a vaca”) e deles ofrecéunos a autora os fotogramas adecuados para entender o proceso curativo e o papel da muller.

Antes de reproducir os fotogramas facilitados por Ana Lois (a quen lle agradecemos o esforzo de escollelos e subtítulalos), cremos conveniente transcribir as súas palabras que acompañan a presentación de cada un dos documentos na web. Ana Lois, ao explicar a doenza e o ritual, ofrécenos as claves para a súa correcta interpretación.

No documento audiovisual titulado co nome do elemento curativo, “Bantieiros” (<http://palabrasecretas.com/bantieiros/>), a autora confesa a impresión que lle causou a bendición de Carme:

Carme díxome que faría a bendición de verdade. Non era un posado para a cámara. Aseguroume que ma faría desexando profundamente que as cousas me saísen ben. E bendiciume no corredor da súa casa cos bantieiros (sabugueiros, bieteiros...). Eu sentín profundamente o seu afecto. E fíxome moito ben.

Esta gravación fíxose nos Ancares en marzo do 2011. Nesa zona adoitan bendirse cos bantieiros aquelas persoas, animais ou cousas que poderían estar embruxados.

A persoa que bendice debe ser de especial confianza, porque a clave da bendición está en que a faga desexándonos o ben. Se a fíxese desexándonos intimamente o mal, non serviría. Tamén debe facerse en segredo, para non alertar á persoa que supostamente botou o mal de ollo.

---

³ Para afondar nas posibilidades dos documentos persoais das mulleres pode lerse Acuña (2014).

No documento “Curar o entocado” (<http://palabrasecretas.com/curar-o-entocado/>) Ana Lois presenta o saber de Aurora sobre a doenza:

Parir xemelgos é un feito excepcional. Quizais por iso, en Dumia cren que as mulleres que teñen dous fillos nun parto quedan dotadas dun poder sobrenatural. Este poder permítelles curar o entocado. A nosa protagonista asegura que a súa receita máxica é infalible pero, iso si, o enfermo deberá estar seguro de que o que ten é realmente entocado. Porque se non, non pasa... Preguntei varias veces que era o entocado e as explicacións que recibín foron diferentes. Para uns é unha torcedura. Para outros é a lesión que se produce cando un óso bate contra outro (como cando saltamos dun muro e non dobramos ben os xeonllos). Custoume moito gañar a confianza de Aurora. Nas aldeas, moitos vellos viven sós ou están sós a maior parte do día e a chegada dun estraño provoca bastante desconfianza. Tiven que visitala varias veces, mandar referencias e case encomendarme ó santo Antón ata que me deixou gravala. Pero o resultado valeu a pena. Non só por esa mirada impresionante de Aurora que agora queda rexistrada..

O terceiro audiovisual titúlase tendo en conta o elemento curativo e o ser doente, “A gorra e a vaca” (<http://palabrasecretas.com/a-gorra-e-a-vaca/>). Este documento, ademais de aclarar que as fotos inseridas no vídeo son unha cortesía do Museo do Pobo Galego (fotogramas 1 e 3), supón unha homenaxe ao traballo das mulleres no coidado da saúde dun dos animais totémicos da nosa cultura:

Para bendicir unha vaca aollada só fai falla que o home da casa use a súa gorra. Pero que pasa se na casa non hai home? Quen defende das envexas á viúva, á solteira, á muller do emigrante?

Na cultura tradicional, e machista, as prendas de home e todo o masculino en xeral era considerado positivo mentres que as mulleres e as características femininas eran consideradas negativas. Pero a corrente oficial, repetida como un responso, non sempre callaba na terra.

Este vídeo, que comeza como retrato desa cultura machista, acaba cunha merecida homenaxe ás mulleres e ao seu traballo. Gravámolo en Salcedo, parroquia do concello de Pontevedra. A memoria dos seus veciños é un ben precioso.

Ana Acuña Trabazo
Universidade de Vigo

Referencias bibliográficas

- Acuña, Ana. 2014. “Presentación”, en *Letras nómades. Experiencias da mobilidade feminina na literatura galega* (ed. Ana Acuña). Berlín: Frank Timme, pp. 11-14.
- Aimé Tapia González, Georgina. 2015. “Aportaciones de las mujeres indígenas al diálogo entre filosofía y ecología”, en *Ecología y género en diálogo interdisciplinar* (ed. Alicia H. Puleo). Madrid: Plaza y Valdés, pp. 263-277.
- Cultura Galega. 2014. “Revelación de segredos”, en <http://www.culturagalega.org/noticia.php?id=24395> [Consulta: 07/04/2017].
- Deputación de Pontevedra. 2016. “Cinema e muller”, en <http://www.depo.es/web/edepe/cinema-e-muller> [Consulta: 07/04/2017].
- Dopico, Monse. 2015. “O audiovisual galego, lonxe da igualdade de xénero”, en <https://www.academiagalegadoaudiovisual.gal/articulo/o-audiovisual-galego-lonxe-da-igualdade-de-xenero/> [Consulta: 07/04/2017].
- GC Tendencias. 2014. “Palabras secretas para San Xoán”, en <http://www.galiciainconfidencial.com/noticia/19618-palabras-secretas-san-xoan> [Consulta: 07/04/2017].
- Lois, Ana. 2016. “A recollida de tradición oral como método de aprendizaxe. O exemplo de *palabras secretas*”, en *Actas de IX Xornada de literatura de tradición oral. Remedios, prácticas e ritos curativos da medicina popular tradicional*. A Coruña: Asociación de Escritores en Lingua galega, pp. 23-32.
- MaOs. “Documentarios sobre mulleres galegas”, en <http://maos.gal/documentarios-sobre-mulleres-galegas/> [Consulta: 07/04/2017].
- Rodil, O. 2014. “A paisaxe en Galiza está impregnada de crenzas”, en <http://www.sermosgaliza.gal/articulo/arte-imaxe-patrimonio/paisaxe-galiza-impregnada-crenzas/20140406174911026072.html> [Consulta: 07/04/2017].

ANEXO DOCUMENTAL

Documental “Bantieiros” (Ancares, 2011)

10

So, elder trees were used for that, for removing the evil eye
Así que os banteiros eran para iso, para tirar o mal de ollo

We used to look for them when needed
Iamos buscalos cando se precisaban

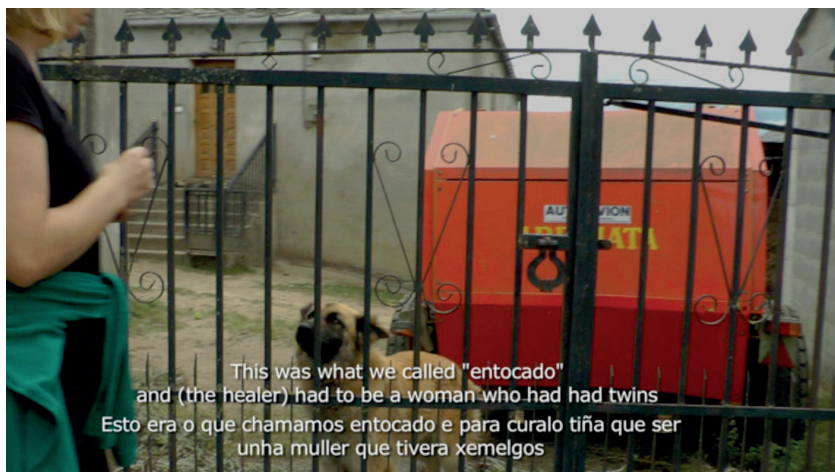

and you would pass them over the affected one
E pasábanselle á persoa afectada

Documental “Curar o entocado” (Ancares, 2011)

12

Documental “A gorra e a vaca”
(Salcedo, 2015 e fotografías do Museo do Pobo Galego)

14

